

УДК 262.13+94(47)

Елла Бистрицька

УНІОНІСТИЧНІ ПРОЕКТИ ВАТИКАНУ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТ. ТА ЇХ СПРИЙНЯТТЯ УРЯДОВИМИ КОЛАМИ В РОСІЇ

У статті на основі архівних матеріалів з'ясовуються окремі аспекти реалізації уніоністичних планів Ватикану в Росії та їх заангажованість у політичні процеси, які були зумовлені соціальними трансформаціями ліквідації царату й переходу влади до Тимчасового, а згодом радянського урядів.

Ключові слова: Унія, уніоністичний проект, Святий Престол, Ватикан, Російська православна церква, Католицька церква.

Розвиток діалогу між двома потужними християнськими центрами – Московським патріархатом і Святим Престолом – в історичній ретроспективі мав визначальний вплив на систему міжконфесійних відносин й набув важливого значення як чинник політичних процесів у міжнародній сфері. Впродовж століть формою відновлення канонічного спілкування між православними і католиками виступала унійна модель подолання розколу християнства у 1054 р.

Проте унії (Ліонська – 1274 р., Ферраро-Флорентійська – 1439 р., Берестейська – 1596 р.) створили модель церкви, яку Російська православна церква (РПЦ) не визнавала, оскільки, як вона вважала, політичні мотиви в ній домінували над релігійними. У подальшому такі церкви відчули тиск латинізації, що ще більше зміцнило російський погляд на прозелітичну мету їх створення і бажання Апостольського Престолу підпорядкувати Православну церкву. У протистоянні католицизму в будь-яких його формах РПЦ і царський уряд виступали в тандемі. У Росії, де церква була запорукою стабільного розвитку російської державності, поширення унії розглядалося як пряма загроза державній безпеці. З цієї причини діяльність Католицької церкви в Російській імперії, а згодом в СРСР суворо регламентувалася, а уніати жорстоко переслідувалися.

У першій чверті ХХ ст. уніоністичні* прагнення Ватикану щодо Росії у зв'язку з соціально-політичними трансформаціями, які переживала остання, були активізовані. Їх перебіг вказує на обоюсторонню зацікавленість у нормалізації міждержавних і міжконфесійних відносин. Проте готовність до компромісу з боку Ватикану і представників царського або радянського урядів не отримала позитивного завершення, оскільки формувалася під тиском політичних обставин. До переговорного процесу не була залучена РПЦ, що в майбутньому продукувало упереджене ставлення православних до греко-католиків і навпаки, стало причиною напруги між представниками цих церков в сучасних умовах. З цієї точки зору з'ясування окремих аспектів уніоністичної моделі розвитку православно-католицьких відносин, місце в них українських греко-католиків сприятиме подоланню усталених стереотипів, які гальмують процес становлення повноцінного діалогу.

З огляду на визначальний вплив Святого Престолу і Московського патріархату на характер міжконфесійних відносин у християнському світі, історія їх непростих взаємин є предметом вивчення зарубіжних та українських учених. Ретроспектива формування унійної моделі відносин між православними і католиками на теренах Російської імперії від ХІХ до першої половини ХХ ст. показана в монографії італійського славіста А. Тамборри. Аналіз

* Термін, який використовується у ХІХ–ХХ ст. для позначення теорії і практики об'єднання Православної і Католицької церков під зверхністю папи Римського і зі збереженням обрядових традицій православних. Теоретики уніонізму намагалися мінімізувати увагу до догматичних відмінностей, акцентуючи на формах і засобах, які б формували позитивну громадську думку до ідеї возз'єднання серед віруючих обох церков. Зокрема, пропонувалося відмовитися від системи індивідуальних навернень, визнати рівноправність латинського і східного обрядів. Уніонізм теоретики возз'єднання церков відмежовували від уніатизму, який характеризувався латинізацією обрядової практики, як наприклад, в українських греко-католиків.

окремих етапів реалізації католицького уніонізму та участь в унійних планах митрополита А. Шептицького присутній у працях А. Венгера, П. Майє, Л. Третьякевича, В. Флетчера та ряду інших авторів. Українські історичні події в контексті східної політики Ватикану в період 1914–1923 рр. досліджені Л. Гентош. Для вивчення процесу становлення громади російських католиків східного обряду, взаємин митрополита Андрея з релігійними, політичними діячами та ватиканським керівництвом, які стосувались питань церковної єдності, важливе місце посідають збірники документів, які підготували працівники Центрального державного історичного архіву у м. Львові. При написанні статті авторкою використані документи архівів Російської Федерації, а також матеріали монографії, що дозволило проаналізувати основні етапи розвитку унійних проектів Ватикану та з'ясувати місце в них Греко-католицької церкви.

На початку ХХ ст. ідеї унії набули нового змісту за підтримки папи Лева XIII та католицьких богословів-уніоністів. Вони вважали, що основною формою православно-католицької єдності є уніоністична модель церкви, збудована на засадах визнання апостольського походження східних церков і поваги до їхньої догматично-обрядової практики. Пріоритетна роль у поширенні ідей возз'єднання православних з католиками в Росії належала митрополиту А. Шептицькому, якому Пій Х таємно доручив опікуватися католиками східного обряду. Діяльність митрополита в Росії напередодні Першої світової війни постійно привертала увагу Міністерства внутрішніх справ і Департаменту поліції й викликала глибоке невдоволення в російських урядових колах. Внаслідок цього, у них сформувалася думка про А. Шептицького як впливового політичного діяча, повністю відданого австрійському уряду і нездатного на компроміси з російською владою. Окрім того, привертала до себе увагу його популярність та авторитет серед місцевого населення. Вважаючи унію прозелітичним проектом Ватикану, політично шкідливим для Росії, й було прийнято рішення про ізоляцію митрополита після захоплення Львова російськими військами [5, с. 140].

Наприкінці Першої світової війни в Росії та Ватикані повернулися до аналізу перспектив російсько-ватиканського діалогу. Війна окреслила політичне значення відносин з католиками як в імперії, так і важливість нормальних дипломатичних відносин зі Святим Престолом. У російському МЗС вважали, що в інтересах міжнародної політики потрібно усунути існуючі суперечності між Православною і Католицькою церквами. Для Ватикану, коли католики воювали один проти одного, війна стала фактором руйнування ідеї всесвітньої католицької єдності. Духовні та церковні пріоритети поступилися національним і державним інтересам. Серед частини ватиканських сановників побутувала думка про поглиблення процесу децентралізації церкви та формування окремих національних церков. Релігійні проблеми, наповнені національним змістом і пов'язані з геополітичними змінами на карті світу, потребували віднайдення нових форм взаємовідносин між християнськими церквами.

Документ під назвою “Католицька церква і воюючі країни”, який зберігається в Архіві зовнішньої політики Російської імперії свідчить, що неофіційні контакти у цьому напрямі між ватиканською і російською сторонами відбувалися в жовтні 1916 р. В аналітичній записці співробітника Міністерства закордонних справ (МЗС) В. Сватковського від 13–26 жовтня під назвою “Політична фантазія” було поставлено два питання: в якій формі Росія може встановити “нормальні відносини” з Римом; у чому полягатиме “наше” зближення з католицизмом. З програми двосторонніх відносин автор пропонував виключити питання унії та об'єднання церков. “Об'єднанням церков можуть займатися пастирі церкви і філософи: з точки зору політичної – це утопія. Навіть якщо об'єднання церков стане можливим у майбутньому, то для політика воно ніякого інтересу не становить, тому що це майбутнє може бути дуже і дуже далеким, а сучасні політичні завдання вимагають швидкого рішення” – писав він [1, арк. 7–8].

Найближчим політичним завданням для Росії було послаблення Німеччини та протестантизму. І саме на допомогу Ватикану в цій сфері розраховували російські урядовці.

У документі пропонувалося запровадити прагматичний підхід до міжцерковних відносин у формі “згоди”, “зближення”, “дружби”, які б не порушували внутрішніх засад РПЦ [1, арк. 8]. Для з’ясування того, наскільки висунуті ідеї можуть знайти розуміння керівництва Католицької церкви, російський агент мав зустріч з генералом ордену єзуїтів Володимиром-Діонісієм Ледоховським. Завдяки своєму становищу в Росії його вважали доволі впливовим та поінформованим для обговорення цих питань. Пропозиції російського МЗС замінити “нездійсненну унію або об’єднання двох церков: їхнім “альянсом” або “згодою” була зустрінена з повним розумінням практичності такого підходу. Під час зустрічі агент виклав пропозицію про використання вищезгаданих політичних форм для “зближення і практичного співробітництва католицької і православної (а також англіканської) церков для спільної кампанії проти войовничого імперіалістичного, антихристиянського імперіалізму” [1, арк. 9]. Його цікавила можливість їхньої співпраці з огляду на догматичні та ієрархічні відмінності.

Політична спрямованість розмови знайшла позитивний відгук В.-Д. Ледоховського. Він висловив переконання, що догматичні відмінності та ієрархічні питання не повинні бути перешкодою на шляху зближення. Їх виникнення зумовлювалося особливостями становища церкви в період Середньовіччя і втратило свою актуальність. Для встановлення добрих відносин, вважав В.-Д. Ледоховський, “достатньо визнати Папу Римського не главою, римським патріархом на рівні з іншими вселенськими патріархами”. Він не вбачав суттєвих відмінностей між церквами: “Що стосується загального вчення православної і католицької церков, їхнього духу, то вони є тотожними” [1, арк. 10].

Відповідь була настільки несподіваною і радикальною, що викликала здивування співробітника апарату МЗС, який опрацьовував цей документ. Частина останнього речення була ним підкреслена, а на берегах напроти абзацу щодо статусу Папи написано: “Оце так!”.

Таким чином, у дипломатичному відомстві Росії отримали підтвердження зацікавленості Ватикану в обговоренні даного питання. Пропозиції російської сторони підтримав колишній англійський посланник при Святому Престолі Г. Говард. Останнє повідомив генерал ордену, довівши до відома російського агента результати своїх роздумів. На його думку, ідея мобілізації Католицької церкви проти Німеччини і протестантизму за умов правління імператора Вільгельма II не мала шансів на успіх. Прогнозуючи позитивні здобутки для Росії внаслідок війни, В.-Д. Ледоховський зосередив свою увагу на проблемі “зближення церков”. Він визнавав бажаним започаткувати цей процес, пов’язавши його з вирішенням “польського питання”, усуненням взаємної неприязні та ворожнечі, припиненням переслідування католиків. Зокрема, він звернув увагу на використання царським урядом РПЦ як знаряддя у вирішенні внутрішньополітичних завдань і необхідність повернення до виконання притаманних їй функцій [1, арк. 12–13].

Пропозиції В.-Д. Ледоховського повертали російсько-ватиканські відносини до основного кола питань, які впродовж тривалого часу не мали вирішення. Для російського уряду пріоритетними для відносин із Ватиканом залишалися політичні питання. В них повністю ігнорувалася релігійна мотивація політики Курії, яка спрямовувалася на унормування прав віруючих. Характер поставленого на початку документа запитання “Чи можуть у нас бути з католицькою Церквою спільні інтереси, з’ясування яких допомогло би усунути існуючі розбіжності?” і позитивна відповідь, яка пов’язувалася тільки з міжнародною політикою, а також підсумковий коментар на берегах записки “А що дасть Ватикан?” свідчать, що у Петрограді не були готові до обговорення релігійно-церковних проблем. Царський уряд намагався вивести їх за межі діалогу з Ватиканом, мобілізуючи спільні зусилля на послаблення Німеччини.

Перша світова війна та повалення самодержавного режиму в Росії окреслили новий поворот у системі російсько-ватиканських і православно-католицьких відносин. Організаційну та наукову ґрунтовність розширення присутності католицизму в Росії мали забезпечити Конгрегація східної церкви, яку очолив сам Папа, та Інститут східних

досліджень. Створення зазначених інститутцій у 1917–1918 рр. яскраво засвідчило актуальність для Святого Престолу подальшої роботи над формуванням моделі діалогу.

Влітку 1917 р. у Петрограді під головуванням митрополита А. Шептицького відбувся Собор Російської католицької церкви східного обряду. Підставою для оптимізації російсько-ватиканських відносин стали законодавчі ініціативи Тимчасового уряду, які урівняли в правах Католицьку церкву з іншими віросповіданнями й визнавали легітимність створення екзархату Російської католицької церкви східного обряду.

Здійснені митрополитом організаційні заходи з інституціоналізації Католицької церкви східного обряду не мали підтримки офіційного Ватикану й викликали неоднозначну реакцію серед російських урядовців та у православних колах. В умовах, коли Тимчасовий уряд продовжив курс на участь у війні та збереження цілісності територій колишньої Російської імперії, особа митрополита А. Шептицького, звинуваченого у антиросійській політичній діяльності, виявилася неприйнятною для обох сторін. Ситуацією з утаємничістю його повноважень у Росії намагалися скористатися в польських і російських колах, які після Першої світової війни об'єднали свої зусилля на ґрунті протистояння українським прагненням створення незалежної держави.

Втрата впливу А. Шептицьким у Ватикані розглядалася головою дипломатичної місії Тимчасового уряду при Святому Престолі О. Лисаковським* як сприятливий фактор для Росії у вирішенні питань і політичних, і у церковних справах. У листах до экс-міністра С. Сазонова О. Лисаковський вживав термін “Шептичина”, яким характеризував будь-яку діяльність, спрямовану проти обмеження впливу РПЦ і поширення проукраїнських настроїв. Уже у травні 1919 р. він звертав увагу, що погляди Бенедикта XV на “прагнення католицизму до унії” зазнали певних змін [6, арк. 15–15 зв.].

У зв'язку з листом про успішність місії графа М. Тишкевича та української справи, адресованим кардиналом Гаспаррі голові Директорії УНР С. Петлюрі, О. Лисаковський мав зустріч з заступником Держсекретаря монсенсьором Черетті. Про зміст розмови він повідомив С. Сазонова, підкресливши, що втрата інтересу до проекту А. Шептицького не послабила прагнень Папи до посилення Католицької церкви в Росії [7, арк. 11–11 зв.].

У липні О. Лисаковський продовжив цю тему, протиставляючи нове бачення православно-католицького діалогу попередній участі у ньому українських греко-католиків, зокрема А. Шептицького. “Папа має надію на примирення церков: не стільки навернення у чисте католицизм окремих осіб і навіть країн, скільки більш широке воз'єднання усіх церков, навіть з найбільш діяльними автономними правами, але під видимим главенством Папи, приваблює нинішнього Римського Первосвященника”, – писав він. І далі продовжував: “Для нас з державної точки зору, вказані настрої Бенедикта XV, без сумніву, менш небезпечні, ніж попереднє русинство або українські вигадання. Але на них можна покладатися, наполягаючи перед Ватиканом на безпеку підтримки самостійності України” [6, арк. 10–10 зв.].

Сам О. Лисаковський позитивно сприймав ідею православно-католицького діалогу. В листі до князя Г. Трубецького від 29 листопада 1919 р. він назвав основні політичні причини, за яких, на його думку, відкрилися нові можливості для зближення Святого Престолу з РПЦ: 1. Поділ світу на дві політичні системи – “капіталістичну і більшовицьку”. Усвідомлення небезпеки більшовизму, який продукує революції і “безбожжя”, є для Святого Престолу однією з основних причин для зближення; 2. “Поступове зникнення польського питання і падіння Габсбурзької монархії ліквідує головні політичні мотиви труднощів зближення”; 3. “Повна віротерпимість, завжди, потрібно сподіватися, що встановлена у нас, і свобода Російської церкви є тими умовами, за яких обидві церкви можуть вільно одна з одною говорити, і багато, мені здається, залежатиме від широго бажання їх Глав стати на шляхи

---

* Обов'язки голови місії продовжував виконувати до 1922 р., коли між Святим Престолом і РРФСР був заключений договір про надання гуманітарної допомоги у зв'язку з голодом 1921–1923 рр.

заповіту миру і любові”]; 4. Особисте позитивне ставлення Бенедикта XV до цього питання [9, с. 162].

Бачення нових перспектив для православно-католицького діалогу формувалося під впливом офіційних контактів і приватних розмов з ватиканськими високопосадовцями з оточення Папи, зокрема з держсекретарем Гаспаррі, який виявляв готовність до значних компромісів в питаннях догматики. У підсумку проблема зводилася до визнання примату Папи. Коментуючи позицію кардинала, О. Лисаковський допускав можливість вести мову про форми підпорядкування, “можливо, навіть у формі, яка визнавалася східною церквою до розподілу церков, ось те, що є найбільш суттєвим при розгляді цього важливого і складного за своїми труднощами питання зближення церков” [9, с. 162].

У підсумку проблема зводилася до визнання примату Папи. Коментуючи позицію кардинала, О. Лисаковський допускав можливість вести мову про форми підпорядкування, “можливо, навіть у формі, яка визнавалася східною церквою до розподілу церков, ось те, що є найбільш суттєвим при розгляді цього важливого і складного за своїми труднощами питання зближення церков” [9, с. 162].

На жаль, документи того періоду, які збереглися, не дають можливості відтворити цілісну картину діяльності російських дипломатів, за посередництва яких представники інтелігенції та церковних кіл Росії вели переговори з ватиканською стороною. На те, що вони мали місце, вказує ще один документ. 5 січня 1921 р. телеграмою О. Лисаковський повідомляв представника в Парижі: “Сподіваюся, що на о. Дербіньї (так у тексті. – Е. Б.)... буде покладено завдання з’ясування ставлення наших ієрархів до питання про зближення між церквами у зв’язку з приїздом сюди кн. Трубецького” [8, арк. 67].

Сам Г. Трубецькой у своїх роботах згадував про зустрічі з “авторитетними представниками Ватикану”, з якими мав розмови щодо питань церковної єдності [10, с. 75]. Можемо припустити, що основою переговорів для російської сторони було збереження принципу соборності РПЦ. Зокрема, він акцентував увагу на тому, що “Православна церква, яка свято зберігає основи соборності, ніколи не погодиться на їх применшення на користь одноосібного авторитету папи, хоча першість по честі Римського першоієрарха не підлягає сумніву, і за ним могли би бути визнані деякі прерогативи дисциплінарного характеру” [10, с. 79].

Висловлюючи жаль з приводу труднощів, які супроводжували православно-католицький діалог, князь зауважував, що православні й католики “завжди стояли не на ґрунті з’єднання, а *приєднання* іншої сторони до себе”. І далі продовжував: “Немає сумнівів, що в корінних основах віри компроміси неможливі, але існуючі труднощі – більш церковного, ніж віроповчального, догматичного характеру” [10, с. 80]. Ще одне суттєве зауваження стосувалося проблеми індивідуального навернення, які “не зближують, а посилюють взаємну упередженість між віросповіданнями”. Саме з позицій прозелітизму ним тлумачилися унійні форми католицизму [10, с. 81].

У 20-х рр. закладалися нові засади східної політики Ватикану. Бенедикт XV був схильний вести переговори з представниками самої Православної церкви. Відновлення патріаршества, позбавлення РПЦ державної опіки, незалежні виступи керівництва церкви, у яких критикувалися рішення уряду В. Леніна, вказувало на самостійність цієї церковної інституції. Під час брутальних звинувачень та відвертих гонінь на церкву православні й католики в Росії проявляли взаємний інтерес до відновлення християнської єдності.

22 січня 1922 помер Бенедикт XV. 6 лютого був обраний наступний Папа. Ним став 65-річний архієпископ Міланський, кардинал Акілле Ратті, який прийняв ім’я Пія XI. У Ватикані продовжили пошук нових форм православно-католицького діалогу. Уніоністичні проекти Е. Роппа і А. Шептицького поступово втрачали свою актуальність. Національна заангажованість українського греко-католицького та польського католицького духовенства виявила безперспективність їх спільної участі у продовженні православно-католицького діалогу в Росії. Вони були учасниками українсько-польського військового конфлікту 1918–1920 рр. та подальшого національно-політичного протистояння, зумовленого боротьбою за

державну незалежність. На тлі цих подій Ватикан згодом відмовив А. Шептицькому продовжити дію повноважень у Росії, обмеживши його діяльність лише Галицькою митрополією. Не в останню чергу нові ватиканські орієнтири місіонерської діяльності були пов'язані з визнанням Польщі як держави. Ця тенденція намітилася наприкінці 1921 р. і стала очевидною у 1922–1923 рр.

Для ватиканського керівництва поширення католицизму в Росії було пов'язане з необхідністю нормалізувати відносини з більшовицьким урядом. У 1921–1922 рр. у Римі успішно проходили переговори з головою радянської місії в Італії В. Воровським. На той час дедалі більше європейських політиків схилилося до думки про необхідність налагоджувати відносини з радянським урядом. Зміну міжнародного клімату відчули у Ватикані, підписавши гуманітарний договір 1922 р. Це був перший дипломатичний документ між Ватиканом і Радянською Росією, яким Апостольський Престол фактично визнав уряд більшовиків.

Коментуючи укладення договору, В. Воровський писав у Наркомат закордонних справ про його політичні переваги. Зокрема, про можливість протиставити Православній церкві Католицьку, підтримавши “агентів католицизму”, й змусити “войовничу православну церкву повернути фронт проти нового конкурента і тим ослабити її операції проти Радвлади”. В. Воровський був переконаний, що політичний прагматизм Ватикану унеможливилюватиме його об'єднання з православними у боротьбі з радянською владою і одночасно сприятиме вирішенню національного питання. “Маючи справу з Ватиканом, а не з Варшавою, ми ліквідуємо польсько-націоналістичний елемент”, – вказував він [2, арк. 94–95].

Як дипломат, В. Воровський пропонував компромісний варіант співпраці у системі міжнародних відносин. Він ні в якому разі не відмовлявся від класового погляду на релігію: “Релігійний рух, прикриваючись мантією суто духовних інтересів і оголошуючи себе... аполітичним, по суті, є... політичним і антирадянським, але інакше і бути не може, оскільки советизм... є антирелігійним, і немає примирення між нашим мисленням та почуттями і мисленням та почуттями релігійним...” [2, арк. 95]. Пропозиції В.Воровського передбачали “м'яку” боротьбу з релігією і церквою, використання її потенціалу у розв'язанні соціальних проблем. У контексті тієї політики, яку проводив більшовицький уряд, погляди, висловлені дипломатом, заслуговують на увагу. Вони характеризують складну внутрішньополітичну ситуацію, яка склалася в країні, і відсутність чіткої визначеності радянської влади щодо Католицької церкви. Рішення уряду РРФСР, спрямовані на боротьбу з нею, на той час мали почасти ситуативний характер.

Після укладення угоди 1922 р. переговори мали продовження, і перед НКЗС ставилося завдання домогтися визнання Ватиканом РРФСР де-юре. Дипломатичний діалог передбачав політичні компроміси. У Ватикані вважали, що боротьба з РПЦ зумовлена політичним характером зв'язку православ'я з самодержавною владою і російською національною ідеєю і не стосуватиметься Католицької церкви, яка має інтернаціональний характер. На тлі переслідувань РПЦ в деяких ватиканських політиків формувалася думка про успішну католизацію православного населення. Там відзначали пожвавлення процесу ідеологічного спрямування православ'я до католицизму, пов'язавши його з руйнуванням православної церковної організації. Відтак сподівалися на швидкі темпи злиття східної і західної церков. Звітуючи про зміст розмови з генеральним секретарем ордену єзуїтів Таккі-Вентурі, секретар радянської місії в Італії у 1923 р. писав про його оцінку перспектив православно-католицької єдності: “Це – неминучий історичний процес; затримати його – смішно і даремно. Завдання Ватикану – полегшити це природне зближення церков” [3, арк. 2].

Розрахунок ватиканських чільників полягав у тому, що Москва, намагаючись вийти з міжнародної ізоляції, розраховувала на підтримку Ватикану і, таким чином, не перешкоджатиме встановленню православно-католицького діалогу. На ілюзорність таких сподівань вказує інший документ, написаний між січнем 1923 – січнем 1924 рр., який надійшов наркомату закордонних справ Г. Чичеріну щодо питань унії Католицької і Православної церков. Автор писав, що “у Ватикані енергійно розробляється думка про нові

практичні підходи до питання унії”. Його актуальність пов’язана з усуненням двох головних перешкод, які “робили будь-які спроби Ватикану посилити свій вплив на православну церкву в Росії зовсім безнадійними”, – це царський уряд і православне духовенство. Враховуючи нові політичні обставини, автор звертає увагу, що клерикальна преса в Італії дискутує питання практичних шляхів посилення впливу Католицької церкви в Росії. У ватиканських впливових колах поділяли думку, що необхідно орієнтуватися на представників вищого православного духовенства, якому “потрібна міцна опора, без якої вона залишилася при радянському ладі” [4, арк. 1].

Далі прогнозувалася активність Ватикану в Польщі, де у справі “посилення впливу на православну і уніатську (греко-католицьку) церкви у межах Польщі він зустріне повну підтримку... з боку Польського Уряду”, який “очікує вирішити найболючіші моменти національного питання на східних своїх кордонах”. Автор вважав, що у цьому напрямі Польща вже забезпечила собі свободу дій, включивши положення про невтручання урядів у справи церкви та релігійних громад у Ризький мирний договір (1921 р.). Успішна робота в Польщі створила б Ватикану “серйозну базу для подальшої роботи в Росії” [4, арк. 2].

Висновок автора не виходив за межі теорії класової боротьби: “Посилення впливу Ватикану серед православного духовенства і ...серед мирян у жодному разі не можна розглядати як питання суто церковне; його політичне значення полягає у небезпеці зміцнення польського впливу, посиленні контрреволюційної роботи духовенства, що підтримується Ватиканом, який, своєю чергою, “є одним з найсвідоміших ворогів радянського ладу” [4, арк. 2 зв.].

Таким чином, антиватиканський напрям політики царського уряду був успішно продовжений радянським. Його керівництво неодноразово зверталось до досвіду роботи своїх попередників часів імперії. Їх напрацювання у цій сфері ставали орієнтиром для формування власних рішень. Насадження комуністичної ідеології, яке супроводжувалося брутальними методами боротьби з релігією, репресіями проти духовенства та віруючих, призвело до глибокого непримиримого конфлікту між СРСР і Святим Престолом, котрий засуджував порушення свободи віросповідання. Відтак знищення в СРСР Католицької Церкви латинського і східного обрядів унеможливило встановлення міждержавних відносин і розвиток міжцерковного діалогу.

Список використаних джерел

1. *Архів зовнішньої політики Російської імперії.* – Ф. 136. – Оп. 890. – Д. 104.
2. *Архів зовнішньої політики Російської Федерації (далі – АВП РФ).* – Ф. 04. – П. 419. – Д. 56870.
3. *АВП РФ.* – Ф. 04. – Оп. 6. – П. 103. – Д. 48.
4. *АВП РФ.* – Ф. 98. – Оп. 7. – П. 5. – Д. 9.
5. *Бистрицька Е.* Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.) / Е. Бистрицька. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 416 с.
6. *Державний архів Російської Федерації (далі – ГАРФ).* – Ф. 3696. – Оп. 1. – Д. 22.
7. *ГАРФ.* – Ф. 3696. – Оп. 2. – Д. 22.
8. *ГАРФ.* – Ф. 5680. – Оп. 1. – Д. 121.
9. *Исторический архив.* – 1994. – № 2.
10. *Трубецкой Г.* Красная Россия и Святая Русь / Кн. Григорій Трубецкой. – Paris: YMCA PRESS, 1931. – 87 с.

Элла Быстрицкая

УНИОНИСТИЧЕСКИЕ ПРОЕКТЫ ВАТИКАНА ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ XX ВЕКА И ИХ ВОСПРИЯТИЕ ПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫМИ КРУГАМИ РОССИИ

В статье на основе архивных материалов анализируются отдельные аспекты унионистических планов Ватикана в России и их зангажированность в политические процессы, которые были обусловлены социальными трансформациями ликвидации царского режима и перехода власти к Временному, а за тем советскому правительствам.

Ключевые слова: Уния, унионистический проект, Святой Престол, Ватикан, Российская православная церковь, католическая церковь.

Ella Bystrytska

**UNIONIST PROJECTS OF VATICAN IN THE FIRST QUARTER OF THE 20TH CENTURY AND
THEIR PERCEPTION BY GOVERNMENT CIRCLES IN RUSSIA**

On the basis of archival documents the article analyses peculiar aspects of realization of Vatican's unionist plans in Russia and their dependence on political processes, which were caused by social transformations of abolishing tzarism and transferring power to Provisional government, and later to Soviet government.

Key words: Union, Unionist project, Holy See, Vatican, Russian Orthodox Church, Catholic Church.